

Виолета М. ЈАЊАТОВИЋ¹

*Државни универзитет у Новом Пазару
Департаман за филолошке науке
Студијски програм Енглеки језик и књижевности*

Александра Р. ПОПИН²

*Државни универзитет у Новом Пазару
Департаман за филолошке науке
Студијски програм Српска књижевности и језик*

ИЗМЕЂУ ОРИЈЕНТА И ОКЦИДЕНТА: СЛИКЕ БУКУРЕШТА У ОЧИМА ПУТОПИСАЦА

Румунија, својеврсно гранично подручје *цивилизоване* Европе, неретко је у делима страних и домаћих аутора представљана као зона сусрета варварског Оријента и познатог Окцидента. Рад анализира слике Румуније и њеног главног града Букурешта (буржоаске репозиторијуме и становнике) у делима страних путописаца као што су Мод Паркинсон и Оливија Менинг. Осећај супериорности страних путописаца при сусрету са овим градом и земљом, егзотичним спојем Истока и Запада на маргини Европе, често је доводио до тога да у своје текстове пројектују стереотипне слике о *дружом*. У раду смо анализирали и текстове српских књижевника (Вељка Петровића, Андрића, Драинца, Дучића и Винавера), који су различитим поводима боравили у Букурешту/Румунији, те креирали, у складу са одабраним жанром, као и историјским оквиром, слике живота у румунским градовима. Циљ нам је да испитамо на који су начин креиране поменуте слике, по чему су међусобно сличне/различите, те да утврдимо колико је доживљај/приказ зависно од историјских, односно геополитичких оквира.

Кључне речи: путописна књижевност, слика о *дружом*, балканизам, Оријент и Окцидент

Увод

Путопис, у основи приповедање о ауторовом путовању у првом лицу, представља стари наративни стил који се кроз историју користио како би се направили тачни извештаји о страним земљама које су путописци посећивали (Хупер, Јанг 2004: 2). Због апсорпције различитих наративних техника и жанрова путописи су заправо књижевни хибрид који карактерише интеракција са бројним историјским периодима, дисциплинама и перспективама, а у исто су време сам чин путовања и путовање као искуство виђени као флуидни процес (Хупер, Јанг 2004: 3). Уопштено говорећи, путописна књижевност има за циљ да опише места, људе, културне специфичности и искуство живота у другој, страниој, непознатој земљи.

Једно такво, за Европу непознато место, о коме се у оквиру студија о *дружом* почело говори тек последњих двадесет година јесте Балкан. Оног тренутка када су истраживачи кренули у потрагу за неким чињеницама и стереотипним сликама овог географски занемареног региона, откривено је да је путописна

1 vvesic@np.ac.rs

2 apopin@np.ac.rs

књижевност оставила о њему велики траг и поставила нека општа места геосимболичког мапирања и премеравања. На основу тога можемо закључити да су Балкан и конкретно Румунија, која је предмет овог истраживања, откривени још у осамнаестом веку, а да су неки стереотипи којима су од тада описивани остали у циркулацији до данас и усвојени као део стварности (Радак Лазаревић 2012: 4). У путописима је јасна подела између субјекта који пише и *другог*. Иако се Румунија никада није нашла под директном колонијалном управом, она је у путописима које анализирамо такође подељена и у њима су видљиви елементи *другог*, другачијег и страног.

Посебно место у формирању слике Румуније као балканске земље и њеног главног града Букурешта имају англо-амерички путописци. Они су својим читаоцима понудили Румунију и Балкан као „неку врсту инстантног решења за оне који су желели окусити источност”. Доволивши Балкан у везу са Турском, вероватно зато што је неко време био део њене економске моћи, али и због немогућности да порекну да је тај исти регион део европске територије, они су знатно утицали на његову популарност, јер су својим записима понудили освајање или повратак дела европских територија које су услед политичких околности постале део Оријента (Радак Лазаревић 2012: 4).

Слике Румуније у путописима аутора са наших простора такође нису изостале. Овај ће рад покушати да да одговор на питање колико су се представе наших путописаца о Букурешту и Румунији разликовале од представа страних путописаца и да ли је разлог томе можда тај што су, будући да су и сами живели на Балкану, ту другост, оријенталност и егзотичност доживљавали као сличност, а не различитост, па су сходно томе и представе о њему изостале или су биле веома ретке.

Теоријско-методолошка разматрања

Развој и гранање компаративне књижевности, сарадња социологије, антропологије и лингвистике допринели су настанку имагологије. Она постаје заступљена још четрдесетих година двадесетог века као гранична дисциплина усмерена на књижевна дела са циљем да испита слику о *другом*. Од самог почетка она показује намеру да истражи осетљива питања доминације међу групама и неравнотежу између центра и периферије, Истока и Запада, нас и *других*. Имагологија настаје управо када су напуштена веровања у реалност националних карактера и када су почела испитивања националних карактера као конструката, тј. представа. У таквим испитивањима путопис предњачи у односу на друге жанрове, управо због свог мемоарског карактера и могућности комбиновања знања из различитих области, те пружања увида у однос између нас и *других* (Радак Лазаревић 2012: 1).

Према тврђењу Евгеније Гаврилиу (2005: 5), имагологија је студија представљања страног *другог* у књижевном делу националне књижевности или у менталним структурама које владају у култури друштва у одређеном историјском тренутку његовог развоја. Текстови који говоре о националном карактеру других људи често се ослањају не на директну слику стварности већ готово увек на постојећу репутацију. На тај начин, представљање одређених народа прати начин размишљања који се обликује годинама и генерацијама. У студији *Имагологија, Историја и Метода (Imagology, History and Method)* Лирсен наводи неколико принципа имагологије који истовремено оправдавају присуство имаголошких студија у оквиру студија књижевности, и истовремено уводи методолошки

оквир за књижевну анализу. Он истиче да је имагологија теорија о националним стереотипима, а не о националном идентитету и заинтересована је пре свега за репрезентације. Карактеристике одређене нације нису антрополошки или социолошки подаци, већ текстуални тропи који постоје у одређеном контексту и из перспективе одређеног посматрача. Имагологија се занима за скуп карактеристика изван скупа чињеница. Такође, важни појмови које Лерсен истиче јесу национални клишеи и аутослике, тј. представе које је посматрач преузео од припадника нације у чијој земљи борави (Лерсен 2007: 27–29).

Досадашњи покушаји разумевања представа о Балкану углавном су комбиновали историографију и теорију књижевности. Као доминантне представе о Балкану издвојиле су се оне које су га описивале као гранични простор који спаја Оријент и Окцидент и који из те чињенице црпи материјал за своју слику (Радак Лазаревић 2012: 11). Први теоријски оквир који је примењиван на подручје Балкана био је Саидов оријентализам, а он је сам по себи наметнуо и постколонијалне студије. Саид у истоименој критичкој студији показује како се обезбеђивала снага колонијалног дискурса путем коришћења фантастичних слика о оријенталном *другом*. Ово је начин на који је, према Саидовом тврђењу, Окцидент овладао Оријентом. Саид (1978: 16–17) дефинише оријентализам као западни стил доминације над Истоком и каже да је он створени корпус теорије и праксе у који су генерације интелектуално и материјално улагале. Ширењем таквих фантастичних слика о оријенталном *другом*, Запад је успео да овлада колонијама. Дакле, из знања о *другом* проистекла је моћ над њим, а ово је убрзо примењено и на друга подручја која су била предмет западњачке доминације. На овим основама почивају и представе о Балкану као систему репрезентација (Радак Лазаревић 2012: 6).

Међутим, постоје и бројни критичари оријенталистичког приступа Балкану. Они у својим аргументима углавном истичу чињеницу да се Балкан никада није налазио под директном колонијалном управом, упркос деловању империјалистичког дискурса, па је самим тим примена оријентализма немогућа. Радак Лазаревић истиче да је Балкан постао предмет проучавања постколонијализма у тренутку када су почеле расправе о његовим недостацима. Наиме, постколонијално стање није више упућивало само на периодизацију, већ је укључивало читав спектар манифестација и комплексности империјалног дискурса. Путописи су тако доказали да колонизација не мора бити нужно економска експлоатација, већ да се може говорити и о политичкој, интелектуалној и наративној колонизацији (Радак Лазаревић 2011: 8). О имагинарној колонизацији која је у супротности са традиционалним империјализмом и економском колонизацијом говори и Весна Голдсворти у студији *Измишљање Рурићаније*. Наиме, културно надмоћнија сила осваја и експлоатише ресурсе једне регије и при том намеће нове границе и идеје, које када се о њима поново промисли имају способност да преобликују реалност (Голдсворти, 2005: 2).

О јединствености балканског идентитета и недостацима *оријентализма* као теоријског оквира који би на њега био примењен говорила је и историчарка Марија Тодорова. Она описује Балкан као историјско-политички конкретан ентитет и истиче да је самом том чињеницом производња заводљивих наратива о њему онемогућена. Тодорова (2009: 3) инсистира на његовој конкретности и историји који га удаљавају од широко схваћеног Оријента, па тако тврди да се Балкан не може схватити као симбол или производ. Тодорова је први пут ставила у употребу термин *балканизам*, који на сличан, а ипак потпуно другачији начин од Саидовог *оријентализма* описује однос западног света према културама југоисточне Европе.

Она наводи да *балканизам* није само подврста *оријентализма* већ пре потпуно другачије стање које је проистекло из околности које су специфичне за балканске земље у њиховом контакту са Западом (Тодорова 2009: 461). За разлику од неких других земаља и култура, нпр. Африке и Индије, у југоисточној Европи није било колонија, народ је био углавном хришћанске вероисповести, а национални идентитет развијао се наспрам ислама и Османског царства уопште (Тодорова 2009: 444–445). Ове велике разлике довеле су до представа балканских земаља као *дружих*, унутар којих су обичаји, храна, уметност и мода Истока и Запада испреплетани у разнобојни мозаик који се често чини хаотичним за оне који на такав приказ нису навикли. Готово да не постоји путопис на који смо у току овог истраживања наишли који не указује на ту измешаност и хибридноћ.

Имаголошке студије и постколонијална критика које се у првом реду баве стереотипима о *другом* поставиле су маргинализована подручја, у овом случају Румунију и њен главни град Букурешт у центар истраживања. Стереотипи који их окружују пре свега су оријенталистички и потичу из периода када је овај део Европе био под Османском империјом или када је био познат само као забачени део Европе близу Азије (Радак Лазаревић 2012: 13). У некима од ових категорија могуће је препознати Румунију и данас, а представе о њој које су део овог истраживања остају један од најзначајнијих извора информисања о земљи и учествују у формирању неке врсте стварности.

Букурешт и Румунија у очима англо-америчких путописаца

Анализирајући представе страних путописаца о Румунији, Андрас наводи да путовање као израз слободе кретања, мишљења или одлучивања треба да представља конкретан вид комуникације са *другим*. Поред прагматичних, економских или политичких разлога, путовање на психоналитичан начин изражава истинску жељу за личним унапређењем, учењем и разумевањем *другог*. Ипак, како истиче Андрас, не долази сваки путник кући духовно обогаћен. То зависи од тога да ли *друго* сагледава на доминантан или контемплативан начин. Путник се, према њеним речима, налази у културном лавиринту и суочен је са изазовом изградње осећаја идентитета. Уколико су његови културни ставови строги и ригидни, путник ће имати потешкоћа у сусрету с *другим*, а *друго* ће остати непознато, мрачно и непријатељско (Андрас 1999: 1).

Канадски социолог Џон Бери покушава то да објасни кроз процес акултурације који представља промену у понашању појединца приликом сусрета са другом културом. Стратегија коју у том тренутку примењује осликава његов однос према сопственој култури, али и култури земље у којој борави. Он говори о четири различите стратегије: асимилацији, тј. идентификовању, сепарацији тј. одбијању сваког могућег контакта са припадницима друге културе, маргинализацији, тј. неискривању интересовања да се било шта научи о странијој култури и интеграцији, односно стратегији када је појединац свестан свог порекла и у складу са тим радо учествује у другим културама (Бери 2005: 704–705).

Уколико посматрамо англо-америчке путописце у Румунији, можемо закључити да они углавном припадају групи удаљених посматрача који кроз сопствене или усвојене перспективе њихових претходника доносе вредносне судове о овој земљи. Као такви, они углавном прибегавају маргинализацији, јер показују недостатак интересовања, уколико се о њему уопште и може говорити, да усвоје и упознају култура домаћина. Резултат тога јесу путописи који су пуни

предрасуда, стереотипа и клишеа, а који недвосмислено утичу на слику о *дружом*. Нажалост, већина ових стереотипа о Румунији чак и данас, у модерно доба, циркулише сасвим слободно и посматра се као апсолутна истина (Андрас 1999: 1).

Бождар Језерник у студији *Дивља Европа* даје преглед најчешћих запажања путописаца о главном граду Румуније још с краја 18. века. Према описима путника који су у то време боравили у Букурешту, Букурешт није био ништа друго до скупина села без икаквог уређења и плана. Улице су биле уске и поплочане дрвеним даскама, а у центру су били редови продавница, базара на отвореном, који су јасно указивали на то да дух Оријента још увек није ишчезао са ових простора. Почетком 19. века разлике су постале истанчаније, па је Букурешт преображен у град у којем су се спајали европски и источњачки обичаји, у којем је „једна половина људи носила шешире и капуте, а друга шубаре и бунде” (цит. у Језерник 2007: 242). Без сумње је овај спој оријенталног и европског чинио Букурешт веома занимљивим местом за радознале путнике који су имали прилике да виде и велике и складне зграде, али и оне које су подизане у оријенталном стилу, без икаквог плана. „Раскошни сјај и прљава беда сударали су се са свих страна” (цит. у Језерник 2007: 243). Деветнаести је век забележио јачање утицаја француског језика. Поред језика који је био свуда у употреби француски су манири, гардероба и намештај постали јако модерни, а све то је указивало на неочекивани степен „укуса и цивилизованости у једном источњачком граду”. Град је од оног неорганизованог места грађеног без плана с краја 18. века, прерастао у „мали Париз Истока” (цит. у Језерник 2007: 243). Године 1878. Букурешт је постао престоница независне Румуније, а то је био довољан повод за велики архитектонски преображај града. Он је постао „град светлости” и изванредне лепоте. Путописи у првој половини 20. века представљају тако Букурешт и његов друштвени живот као надмени спој француске, османске и словенске културе. Они такође конструишу менталну мапу града која поставља границе између центра и периферије (Сен, Јоханг 2013: 119).

У периоду Првог светског рата путописи су постали још бројнији, вероватно из жеље да се приближи слика о Румунији која је у рату била савезница Велике Британије. Неколико негативних стереотипа о Румунији и Румунима остало је упамћено из овог периода и преузимано и од стране каснијих путописаца, а најзапаженији су се тицали прљавштине која се могла видети свуда, а пре свега на разноликим и неуредним униформама војника који су се тискали улицама Букурешта. Стереотип о Румункама као женама лаког морала и лошег укуса такође је повезан са овим временом када су у путописима описиване као жене „које су имале мало тога што би их препоручило. Све су биле истог типа: претерано и простачки нашминкане и обучене у лоше копије париских хаљина.” (цит. у Језерник 2007: 243) Поред ових било је наравно и бројних позитивних описа Букурешта и Румуније који су временом прерасли у стереотипне слике о њима. Тако је на пример Винифред Гордон у свом путопису *Румунија јуче и данас (Roumania Yesterday and To-day)* истицала природне лепоте предела који су освајали, а главни град Букурешт поново је поредила са Паризом и називала га „градом задовољства” (Гордон 1918: 76). Она је, такође, у више наврата наглашавала да су Румуни латинског порекла, да говоре латинским језиком, а да је та сличност чак и већа у неким удаљенијим селима Трансилваније (Гордон 1918: 34).

Страни путописци најпозитивније су описивали Румунију у периоду између два светска рата. Међу најпознатијим путописима објављеним у том периоду свакако треба истаћи *Румунске brazде (Roumanian Furrow, 1938)* аутора Доналда

Хола (DonaldHall), *Румунско путовање (Roumanian Journey, 1938)* аутора Сачевел Ситвела (Sacheverell Sitwell) и нешто раније објављен путопис *Двадесет година у Румунији (Twenty Years in Roumania, 1921)* ауторке Мод Паркинсон. Ови су путописи потврдили слику о Румунији као идиличној земљи на граници између Истока и Запада. Холов путопис прати путовање младог енглеског путописца и његову потрагу за руралним животом који је полако нестајао на Западу. Слика Румуније у директној је вези са овим мотивом, клишеом који је опстао све до данас и који се нарочито користи у туризму, како би у Румунију привукао тзв. зелене туристе (Сисијак 2015: 81). Млади путописац преноси своју импресионараност сликама ове дивље лепоте, али и упозорава читаоце да би она лако могла да изгуби своје чари због утицаја западне цивилизације. Ситвелов путопис, који спада у можда најпознатије путописе у међуратном периоду, комбинује путописчеву опчињеност егзотичним пределима са научним и историјским подацима. Он нарочито пажњу посвећује мањинама и каже да се Румуни према њима односе са поштовањем, па тиме бележи толеранцију као један од најистакнутијих етничких клишеа о Румунији тог периода. Ипак, у том периоду део путописне слике о Румунији постали су и неки негативни стереотипи попут склоности Румуна ка апатији, лењости и равнодушности. Такво унижавање, описано у представама страних путописаца, постало је временом део аутослика, тј. представа које су Румуни имали о себи, а које су опет касније страни путописци или путници намерници само преузимали.

Иако је путопис *Двадесет година у Румунији* ауторке Мод Паркинсон, уопштено говорећи, позитиван у коментарима и намерама, он носи у себи знак другости, а ту другост ауторка признаје и прихвата не као део њеног односа са Румунима, већ као показатељ представа о румунском народу који упознаје, тј. хетеро и аутослика. После пропутовања Западном Европом она долази у Букурешт 1889. године, са циљем да неко време ради као наставница страног језика (Паркинсон 1921: 6). Паркинсон у почетку ради у неколико приватних школа у Букурешту, али истовремено ради и као дадиља деци будућег премијера Јонескуа. У том смислу она остварује контакт са највишим круговима румунског друштва с краја 19. и почетка 20. века. Паркинсон у свом путопису дотиче све аспекте друштва, од географије, историје, преко менталитета, вере, традиције, па до краљевске породице, политике, питања мањина, друштвеног и културног живота. Ипак бирајући друштво других Британаца, кад год су јој то прилике дозвољавале, и одбијајући да двадесет година научи румунски језик, она још једном потврђује њен однос супериорности према култури *другог* и маргинализацију којој је прибегавала.

Паркинсон наводи да је живот у Румунији добар за странце, а посебно за Британце којима су се сви Румуни дивили. Они су већ прихватили многе енглеске обичаје, а од почетка Првог светског рата енглески је имао примат над француским и сматрао се језиком аристократије. Енглески је постао популарнији код виших класа становништва и од самог матерњег језика, румунског, који је у међувремену сведен на језик обичних људи (Паркинсон 1921: 56).

У време њеног одласка у Румунију, Британци нису много знали о Румунији, а може се рећи да нису ни показивали неко велико интересовање за ову земљу која је за њих била ако не Оријент онда бар његово предворје. Како и сама истиче, она је први пут чула за Румунију од неких својих познаника из Беча коју су јој, проведши у Букурешту неко време, причали о предивној раси људи која је и даље поседовала оне исконске, примитивне особине и живела у љупкој и

шармантној земљи окруженој луксузом Оријента (Паркинсон 1921: 18). О том незнању или недостатку жеље да се знају границе ове мале балканске земље Паркинсон кроз шалу говори у једној анегдоти када је добила писмо из Велике Британије насловљено на „Букурешт, Турска” (Паркинсон 1921: 24). Под утицајем претходних представа својих познаника о земљи у коју долази Паркинсон Румунију испрва доживљава као нецивилизовану земљу Оријента (Паркинсон 1921: 22). У првом сусрету са градом, кроз опис мрачне улице којом је пролазила и полупотопљеног снега на асфалту, она јасно контрастира Исток и Запад (Паркинсон 1921: 22). Паркинсон прави честа поређења, али при том води рачуна да својим коментарима не увреди становнике земље у којој је боравила. И поред те своје намере она се не може одупрети уплитању бројних стереотипа које укључује у слике о Румунији и које на крају и доказује сопственим искуством. Упркос позитивном ставу према другој култури, она не може да превазиђе предрасуде свог културног наслеђа, а то се посебно види онда када говори о мањинском становништву за које везује расистичке и антисемитске стереотипе. Она говори о Јеврејима у целом једном поглављу и описује их као трговце, залогодавце и негативно обојене зеленаше (Паркинсон 1921: 83). Паркинсон не може да се ослободи антисемитских коментара чак ни када говори о статистичким подацима и о томе колико је бројала јеврејска заједница у то доба. Док су Јевреји приказани кроз јасно негативну стереотипизацију, перспектива кроз коју се сагледавају Роми, који су на друштвеној лествици били далеко испод свих, често је забавна и шаљива. Она у шали кажи да никада није срела Рома који носи нову гардеробу и, када би то био случај, она мисли да би изгледало потпуно неприродно, јер, како каже, „рите и Роми су ишли једно уз друго” (Паркинсон, 1921: 143). Наизглед позитивна стереотипизација Рома допуњена је и негативном која се односила на њихово поштење, јер, како наводи, Роми немају репутацију поштених људи и уколико их видите у близини својих кућа, морали бисте да припазите на своју имовину (Паркинсон 1921: 150).

Паркинсон не говори много о политици, али говори генерално о националној лењости која спутава Румунију на развојном путу (Паркинсон 1921: 248). Она помиње нека важнија политичка имена попут Карола Првог, Принца Фердинанда и премијера Јонескуа, описује изборни процес, изборне крађе, чињеницу да се у изборном регистру налазе људи који су одавно преминули итд. (Паркинсон 1921: 36). На ироничан начин описује и промене које се дешавају у Румунији после избора и то како новоизабрани мењају установљене законе у најмање значајним аспектима (Паркинсон 1921: 40).

Позитивни стереотипи које је Паркинсон преузела уклапају се и у аутослике које Румуни имају о себи. Према њеном тврђењу, они су срдачни, гостољубиви, великодушни, веома поносни на своју расу и познати су по свом смислу за хумор (Паркинсон 1921: 249). Управо овај последњи национални стереотип служи Паркинсон да оправда свој опис народа и културе са којом се сусрела. Пошто је била свесна тога да би неки од коментара које је изнела о Румунима могли да их увреде, што сигурно није желела, она је говорила о румунском смислу за хумор и о нади да ће у складу са тим све написано бити на тај начин и схваћено (Паркинсон 1921: 15). Ипак, без обзира на добре намере и чињеницу да смо анализом овог путописа забележили уједначен број позитивних и негативних стереотипа, осећај супериорности који су путописци са Запада показивали у сусрету са другим, у овом случају са Букурештом и Румунијом, видљив је у целом њеном делу.

Ништа мање бројни нису путописи о Букурешту из периода Другог светског рата, а један од најпознатијих јесте *Балканска трилогија* (*The Balkan Trilogy*) ауторке Оливије Менинг (Olivia Manning). Објављена током шездесетих година двадесетог века, прича о Румунији за време Другог светског рата тада није имала великог утицаја на енглеску јавност која није имала представу шта се у то време дешавало иза гвоздене завесе комунистичког режима. За Британце Румунија коју је Менинг описивала, чак ако је и постојала, представљала је дистопију, рај који је сада био под утицајем мрачних сила (Годеану 2005: 199). Менингини описи Румуније у прва два тома романа представљају њен покушај да поврати овај простор, бар на неки симболичан начин, чинећи га при том прихватљивијим кроз испитивање његовог потенцијала ка егзотичном и оријенталном. Менингина Румунија јесте аристократска, старомодна, европска Румунија која се истовремено преклапа са неком другом Румунијом, оријенталном и страном. То је место чија је егзотичност још више увећана због крхкости и пролазности и чињенице да се једно такво место више не може видети (Голдсворти 2005: 186). Менинг представља ту малу балканску земљу из перспективе младе Британке, Харијет Прингл. Та њена перспектива често је обојена предрасудама саме ауторке која је након удаје за упосленика Британског савета, Реџија Смита, попут њене протагонисткиње, отишла у Букурешт, са којим је до тада била добро упозната кроз представе о њему неких претходних путописаца попут Паркинсон, али и других не мање важних као што су Ситвел, Хол, Патмор и други. Слика Румуније просторно постављене на границе цивилизоване Европе, између познатог Окцидента и варварског Оријента, маргине и зоне контакта између култура, религија и раса била је део већ познатих слика који су напред поменути путописци пренели на Запад (Јањатовић 2021: 365). У међувремену, то је постала и аутослика, тј. слика коју су Румуни имали сами о себи. Тако нпр. Боја такође назива Румунију границом, земљом која је само делимично интегрисана у тековине европске цивилизације и коју и даље карактеришу примитивизам и заосталост. Он наводи да је простор Румуније за Запад само први круг *другог* (Боја 2001: 9–12).

Тај дихотомни свет *другог*, и цивилизован и дивљи, и привлачан и опасан, представљен је већ на самом почетку *Балканске трилогије* када Харијет описује преледе која види са прозора свог путничког вагона. Да би нам те описе и тај свет учинила блиским Менинг их повезује и упоређује са неким прихваћеним нормама *другог*, па кроз тај механизам чини овај простор познатим. Едвард Саид (1978: 60) такав процес назива „доместиковањем егзотичног”, тј. асимилацијом и аналогијом са другим појмовима који су већ били познати. Тако је на пример Букурешт описан као „Париз на истоку” (Менинг 1981: 30), „граница Европе, регион где је већ мирисао Оријент, несигурна земља”, језик којим су Румуни говорили био је „налик италијанском”, а центар живота у Букурешту било је Британско посланство (Менинг 1981: 16).

Румунија *Балканске трилогије* несигурна је и нецивилизована заоставштина Османског царства, где се несигурност објашњава гео-политичком позицијом, али и дивљим карактером флоре и фауне. Менинг ове стереотипе допуњава и објективним аргументима који говоре о историјским и културним везама Румуније и Оријента, као на пример када Кларенс, такође упосленик Британског посланства, изјављује да је хипотетички Румунија била под Аустријанцима колико је била под Турцима, да би до сада сигурно била цивилизована (Менинг 1981: 88).

Мит о оријенталној Румунији на граници Европе представља централни део Менингиног описа, јер је „оријентални” кључни термин за дефинисање овог

имагинарног простора. Зона сусрета са Оријентом, Букурешт је описан као простор сензуалне декаденције и мистицизма. Тако се на пример лењост жена и генерална пасивност људи о којој је говорила и Паркинсон и због које Румунија није била на путу напретка могу повезати са конвенционалним женским представама Оријента у књижевности Запада (Саид 1978: 206). Архитектура такође указује на директну повезаност са истоком. То се види у првим описима града који су из перспективе принца Јакимова, аристократе полуирског, полуруског порекла, који при том себе сматра правим Енглецом и који долази у Букурешт истим возом којим су дошли и Принглови. Путујући из једног града у други, он изјављује да мисли да је стигао до краја Европе, до регије где је мирисао Оријент. Букурешт је у његовом опису град опкољен просјацима, трамвајима препуним путницима, сељацима са необично зашиљеним капама и Јеврејима са крзненим шубарама. Покушавајући да избегне гужву на пијаци кроз коју је по доласку у град пролазио, он долази до реке на чијим је обалама опет видео потврду својих првих утисака о овом граду. Биле су то куће у класичном отоманском стилу (Менинг 1981: 18–23). Харијет такође описује трговинску четврт око реке и изјављује да је она имала више карактеристика Истока него Запада. У једној од првих шетњи Букурештом Гај јој је показао куће које су првобитно изграђене у стилу Луја XIII а које су, пошто су некада биле у поседу турских званичника, попримиле карактеристике стила османске градње (Менинг 1981: 122). „Ови различити архитектонски стилови су још један показатељ транзитног положаја Балкана, а у овом случају Румуније о којима је говорила Марија Тодорова” (Јањатовић 2021: 366).

Још једна карактеристика оријенталне Румуније јесте обиље хране. Харијетин друштвени живот у Букурешту испуњен је забавама, посетама кафеима, ресторанима, описима разноврсних послужења. Дивља и нецивилизована, ова је земља од првих страница *Балканске шрилоџије* приказана као земља изобиља. Храна је јефтина и има је свуда (Менинг 1981: 32). Кроз напред поменуте описе Менинг представља простор Румуније као метафору за кулинарско изобиље које је сервирано и чека конзумацију Запада и дословно и фигуративно. Оно чека да га неко други усмери и организује, као што и Румуни због своје урођене лењости и непредузимљивости допуштају странцима да воде земљу уместо њих (Годеану 2005: 204). Менинг се често позива управо се на то у роману. Постоји директна веза између слике о Румунима као о пасивној нацији и физичког изобиља богате земље које није искоришћено.

Букурешт је изражено поларизован у путопису Оливије Менинг. Након претходно описаног оријенталног лица града, Харијет открива и његово латинско лице. Ово јој је лице делом већ било познато из Гајових описа Букурешта пре њиховог венчања. Ту је у првом реду била Тријумфална капија и остале грађевине налик онима које су се могле видети у Паризу. Пре Другог светског рата Букурешт је био један од најсофистициранијих градова на Балкану. Имао је велику зграду опере, радње препуне робе из увоза, луксузне кафиће и ресторане које Менинг до детаља описује (Голдсворти 2005: 188). Центар њеног Букурешта јесте хотел Палата Атина и његов чувени енглески бар, који је био место сусрета новинара, политичара и румунске аристократије у време Другог светског рата.

У Букурешту *Балканске шрилоџије* живели су с једне стране богати и аристократни представници средње класе, а с друге сиромашни сељаци који су се борили за егзистенцију. Између ове две групе Менинг описује и неке представнике старе аристократије, као што су на пример принцеза Теодореску и принцезе Мими и Лули, које својим понашањем потврђују стереотипне представе о женама и о

румунској прорачунатости уопште, јер су описане као увек спремне да својим друштвеним статусом, или бар оним што би требало да он представља, тргују у замену за новац. Заједно са принцом Хаџимоском, који своје време углавном проводи у бару хотела Палата Атина где чека да му неко плати пиће, оне доприносе представи о Букурешту као страном, декадентном и пре свега пропалом империјалном граду (Голдсворти 2005: 191). Постоје и неки ликови који нису прави представници Румуна, пошто јасно теже статусу Британаца. Једна је од њих Софи, која је желела да се уда за Гаја, а затим се удала за Кларенса да би остварила свој циљ и добила британски пасош. Поред ње, важно је поменути и породице Јевреја, Друкерове и Клајнове, који такође својим поступцима, улагањем у образовање деце, друштвеним и економским животом теже статусу који су имали Британци у њиховој земљи. Поред њих, Букурешт насељавају и „прави” Румуни, који нису желели да се мешају са осталима и који, попут страних путописаца, прибегавају социјалној ексклузији свих других.

И сама ауторка у сусрету са овим дихотомним светом и њиховом културом прибегава маргинализацији, па тако слика све Румуне из далека, не задире у њихову психологију. Често их представља као део веће, колективне слике, госте кафића, ресторана, студенте на универзитету, пролазнике на улици или чланове једне веће породице, а у свим њеним сликама град није представљен јасно и прецизно, већ је пре описан као неко имагинарно место, скупина делића са истока и запада.

Букурешт и Румунија у очима српских (путо)писаца

Може се рећи да су везе између Срба и Румуна вишевековне, било да је реч о Србима из Србије, других крајева које су насељавали, или саме Румуније, с обзиром на српске заједнице које су више или мање биле бројне и утицајне на том простору у зависности од тренутних историјских околности (в. Неделку, Чолевић 2016, 2017). У Букурешту је нпр. 1836. године отворено прво трговинско представништво Кнежевине Србије које је имало дипломатску улогу и функционисало је до признавања назависности Србије, а Румунија на српској територији отвара први конзулат 1867: „Од осамостаљења од Отоманске империје, формално проглашеног на Берлинском конгресу 1878. године Србија и Румунија имају више него добре суседске односе” (Неделку, Чолевић 2018: 244)³. На дипломатском плану, касније, Краљевина Србија, односно Југославија, у Букурешту су имале своје Посланство, да би се 1938. оно трансформисало у ранг амбасаде. Као саветник Посланства 1915. био је ангажован Милан Ракић⁴, у Генералном конзулату Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на месту вице-конзула радио је Иво Андрић 1921, а први југословенски амбасадор био је Јован Дучић (в. Живковић 1976: 37–40; 45–46).

Наравно, нису само писци – дипломате имали прилике да бораве у Румунији и пишу о њој. Почевши од 18. века српски писци и културни посленици на

3 У низу ратних околности Србија и Румунија биле су савезнице што из културолошких што из геополитичких разлога. До извесног затезања односа дошло је једино након Првог светског рата и постављања границе између двеју држава на територији Баната.

4 Ракић је у Букурешт стигао са супругом 26. 1. 1915. године. Са румунским народом повлачили су се у Јаши, привремено седиште владе. Тамо се спријатељио са француским генералом Анријем М. Берелоом, шефом француске војне мисије. О њиховом дружењу постоји запис, али нешто више за ову прилику нисмо пронашли. Одатле је, крајем новембра 1917. премештен за отправника полова у посланству, у Стокхолм (Поповић 2011: 30).

различите су начине били везани за Румунију, нарочито Темишвар⁵. Разлози њиховог боравка кретали су се од добровољних одлазака, приватних и службених, па до својеврсних изгнанстава. Без обзира на разлоге, ови боравци оставили су трага на стваралаштво и духовни развој наших аутора, поред већ поменутих, све од Доситеја Обрадовића, Јоакима Вујића, Вука Стефановића Караџића, Јована Стерије Поповића, Јакова Игњатовића, Војислава и Драгутина Илића, па до Тодора Манојловића, Милоша Црњанског, Душана Васиљева и др. (уп. Неделку, Чолевић 2019, 2020; Живковић 1976). Записи о румунским градовима, у најразличитијим видовима текста, настајали су током читавог овог периода, па тако Јоаким Вујић пише *Пушешествие по Унџарији, Валахији, Молдавији, Херсону и Криму* (1845), те између осталог каже: „Далше Темишвар ест кључ од цјелога Баната, кога господа Темишварци *Малим Бечем* именују” (Живковић 1976: 14). Занимљив је и део писма Вука Караџића Милошу Обреновићу: „У Каравлашку ви да донесете још толико блага колико га данас имате, опет ћете, као туђоземац, и према поноситим и по Европејском начину васпитаним Каравлашким бољари-ма, прост човек... бити...” (Исто: 17).

Овом приликом одлучили смо се да издвојимо ауторе који су о Румунији писали у првој половини XX века и анализирамо жанровски различите текстове. Првенствено ћемо се бавити сликама Букурешта и Румуније/Румуна у целини, док ћемо записе о Темишвару, овом приликом изоставити, јер колико год Темишвар представљао другост за наше ауторе, он, у случајевима дужег боравка у овој *српској енклави*, представља и део сопственог идентитета⁶. Дакле, посматраћемо новинске извештаје Вељка Петровића настале 1913. године, када је био „изаслати дописник” из Румуније листа *Браник*, слике Румуније у литерарним остварењима и личној преписци Ива Андрића (1921/22), новинске чланке са елементима путописа Станислава Винавера (1925) и Рада Драинца (1930), те сегменте Дучићевих дипломатских списа (1937–1940).

Лист *Браник* током 1913. године, од марта, а све динамичније до августа, када је потписиван Букурештански мир, садржао је низ различитих текстова – вести, извештаја, репортажа, телеграма, везаних за односе Србије, Бугарске и Румуније, а понајвише пратећи дешавања поводом Другог балканског рата⁷. Већина текстова били су или непотписани или са забелешком „од нашег дописника”, до тренутка када је најављен, па онда и потписиван „наш нарочити извештач” Вељко Петровић. У почетку је, услед својеврсног аусторугарског прогона, текстове слао из Београда, да би, уочи потписивања мира, овај бивши пештански студент, већ познати писац и новинар, отишао на лице места у Букурешт. С обзиром на озбиљност ситуације, јасно је да је већина текстова говорила о актуелним догађајима, али перо списатеља, у неколико наврата, креће се ширим потезима. У *Писму из Букурештија (делегације)* од 21. 7. даће и детаљан опис зграде министарства спољних послова „раскошну палату кнеза Штурдзе”, која се налази „на „шосе”-у, који је наставак нешто уске али веома елегантне Калеа Викториеи”

5 „Румунски вишејезички и мултикултурални простор Темишвара који је одувек био јака српска енклава, културно прибежиште учених Срба и зона аутентичних литерарних контаката оставио је трага на живот и поезику значајних личности српске књижевне мисли које су се одвајкада ређале и смењивале у овој вароши.” (Неделку, Чолевић 2019: 327).

6 Увођење и овог аспекта, тј. анализе аутослика, превазилази оквире задате теме.

7 Поред текстова који су пратили политичка и ратна збивања, живот краљевске породице, могли су се наћи и они забавног карактера попут *Обилазња брачна срећа једног румунског шаљивгаша*, који саопштава да извесни Николае Сикураци и Савка Петреску имају тридесеторо деце (бр. 46, 5.(18.) 3. 1913, стр. 3) или *Роман једног румунског швијуна* (бр. 54, 16. (29.) 3. 1913, стр. 3).

(Браник, бр. 145, 26. 7. (8. 8.), стр. 2–3). Зграда „готово је шарена, али има укуса и склада, који одговара потпуно питорескним опрегачама и кошуљама темпераментних ’кокоњица’”. Насупрот српској делегацији, на челу са Пашићем, која „дречи својим немим ставом”, Букурешт је „бучна, раздрљена варош”. Исти број доноси и текст датиран са 22. 7, насловљен *Ситуација*, са једним од поднаслова *Razboiul*. Коментаришући првобитну *смрзнућоси крајтера* румунске политике поводом рата, која се ипак показала као неоснована, Петровић даје у кратким потезима спољашњу слику Србије и Румуније. Прва је земља „где шваље већ годину дана непрестано кроје црнину, где су потмули Бетовенов и Шопенов Тотенмарш угушили кола и песме миловања”, а букурештански асфалт „цвета белим блузама”, док је реч *раш* на свачијим уснама, а улицама јуре војни аутомобили и санитетска кола. Ова контрастна слика изазива пишчеву запитаност: „Шта је то? Треба ли се ту сад смејати, као једној романској кокетирији, или је то појава која има дубљи значај, и о којој треба размислити? / Ми мислимо да има нечег, барем споља, и одо оног првог, али уједно да је то историски моменат, први прстен дима из кратера, за кога смо ми мислили да се смрзнуо”. Наредни број *Браника* доноси раније обећану путописну репортажу *У’ источном Паризу*. *Писмо из Букурешта* (27. 7. (9. 8.), стр. 2–3). На станици у Оршави жандари и официри „гласно говоре мађарски, а мали људи се тихо споразумевају румунски”, док на румунској станици „румунски полицаисти и царински чиновници не знају немачки, само француски”. У Оршави се могу видети и „одрпани Турци са Ада-Кале, зовући да нам покажу последњу мрвицу Азије у Средњој Европи”. У возу су „млади људи и лако обучене госпођице” који разговарају о рату. На железничким мапама у купеу већ се прекрајају границе. Током путовања писац примећује „богаштију као у Угарској” како у грађевинама тако и у путницима прве класе. Око Синаја „излазе црнокосе и белопуте госпође с француским пратилицама и руским хртовима”. По уласку у Букурешт уочава се „слика правог великог града”. Сликајући Букурешт, Петровић се држи концепта саобраћај – језик – људи на улици – богати и сиромашни – Исток и Запад – Букурешт и Пешта. На станици *џрми и врви*, фијакери са *два коња и њанемајшиком* лепши су него у Пешти и *јефтинији но игде*; у седам увече „само мали људи запослени јуре околу. Госпоштија, која се проводи, јер Букурешт је град забаве, спава иза застртих прозора”, а живот почиње око једанаест, када је *промеиш већи но у Пешти*: „Тутучу, цвиле аутомобили, без престанк, тамо-амо, иако је шестсто њих реквирирано и однесено с војском”. На фијакерима су уредни официри *салонски лавови*, слични италијанским и грчким, али мужевнији од њих. Писац запажа да се да видети много лепих људи, али и адраповаца сељака, прљавих Цигана и раздрљених Циганки. Досада само наговештена слика жена сада се употпуњава, па се поред наглашавања заводљивости и лепоте дискретно критикује њихова претерана шминка и разголићеност, јер су тако обучене „да би их Београђани огрнули да се не прехладе”. Зграде су *големе*, а куће мале, за једну породицу „богату и охолу”, плана и система нема. Од најлепших *кавана* јесте „Кошша”⁸, место окупљања књижевника, новинара и политичара. Петровић констатује да је Букурешт град између крајности „реда-не-реда, акуратности-мурдарлука, запада и истока”, али да му то природно стоји. Представљање румунске престонице завршава се изнова поређењем по сличности са Пештом: „Само што су Букурешћани ненагризнути од Жидова и других

8 Жак Дига, пишући о културном животу у Европи на прелазу из 19. у 20. век, иако у читавој књизи изузима Румунију, помиње, у контексту моде „живота кафеа”, и *Кайшу*, *Хај лајф*, *Булевар*, *Терасу Ошешелешану* (2007: 93).

регенера те нема код њих оне разметљивости и површности која карактерише данашњег Пештанца”. Поред тога Букурешт је либералнији према династији, мрзи Бугаре више но Срби, што је, по Петровићу, и разумљиво „кад се узме да су Румуни размаженији и сујетнији од нас”.

О везама Ива Андрића са Румунијом, односно утицајима боравка у овој земљи на његово дело⁹, било је већ речи у литератури (уп. Чолевић 2016: 127–135; Чолевић 2018: 227–239; Неделку 2018: 455–467). На основу приватне преписке да се закључити да није био претерано срећан што због сопственог здравља што због породичних проблема, а може се наслутити и незадовољство због самог ангажмана. Сматрамо да се помоћу ње може склопити скица Андрићевог виђења Букурешта и Румуније. Зденки Марковић каже да је град „бучна и луксузна варош” (Андрић 2000: 218), да Румуни подсећају на Пољаке „својим смислом за форму и сјај”, гостољубиви су, али и рђави економи: „Свакако, ово је најбогатија и најраскошнија земља што сам је до сад видио” (Андрић 2000: 220). Тугомиру Лауповићу пише да је Румунија *интересантна земља* и да све „ври од ужитка, политике, милиона, петролеума и афера” (Андрић 2000: 282). Из здравствених разлога и ради одмора Андрић је одлазио у одмаралиште Синаја, па каже у једном од јављања Зденки Марковић: „Овде се живи добро (и одвећ). Дошао сам само на дан два, јер је Букурешт неподносив” (Андрић 2000: 223). Чини се да Андрићевом сензибилитету не одговара ништа од онога чиме су се одушевљавали поједини његови претходници и следбеници, посетиоци Румуније/Букурешта.

Станислав Винавер са новинарском је *делегацијом* боравио и извештавао из Румуније¹⁰ током августа 1925. за часопис *Време*. У том периоду објавио је десет текстова, те јуна 1926. још један (в. Винавер 2015). Ови текстови могли би се сврстати у извесне хибриде, јер садрже елементе путописа, репортаже, извештаја, коментара, дакле, на граници су између књижевног и публицистичког. Оваква појава није необична за међуратни путопис, јер, како каже Владимир Гвозден (2011: 125), „изазов новинарства је, дакле, био снажан, можда и неизбежан, утицао је на „естетику” књижевности, али и на „економију”, јер се од писања за новине зарађивало”, а „делатност путописања често је у себе упијала фактографију и актуелне теме, јер је била повезана са најутицајнијим медијима у овом раздобљу, са дневном и недељном штампом која је доспевала до најширег круга писмених” (Гвозден 2011: 122). Овом приликом извући ћемо само грубе црте *румунске физиономије* на основу Винаверових текстова¹¹. Дакле, већ и пре доласка, путујући лађом „Краљ Петар”, наши извештачи слушају „чудеса о румунској гостољубивости” и питају се како ће издржати „петнаест дана банкета и дочека (Винавер 2015: 404). Путем кроз Карпате сусрећу се са масама људи које их поздрављају, вичући „ура”, а станице су украшене цветним славолуцима. Румунија је лепа, „са дивним пределима, индустријским полетом и огромним природним богатствима (минерали, со, петролеум, дрво)” (Винавер 2015: 412). У Синаји, где још негују успомену на Пашићев долазак из 1913, виде „госпоштину” (Винавер 2015: 417). Пишући о Констанци, евоцира Овидијев боравак и прави компарацију ондашње

9 Пре свега мислимо на *Ноћ у Алхамбри*, *Омер-пашу Лајтаса*, *Знакове поред пушта*.

10 У чланцима описује само путовање, боравке у појединим местима; пише о природи, менталитету народа, актуелним политичким и привредним проблемима, али и историјском контексту живота у Румунији, односима ове државе и Србије. Прошао је кроз Оршаву, Адакале, Карпате, Седмоградску (Ердељ, Трансилванију, Буковину, Бесарабију, Добруцу), Синају, Констанцу, Молдавију и Јаш. Помало је необично што не постоји чланак везан за Букурешт.

11 Историјско-политичко-економска слика која проистиче из ових текстова комплексна је и њена анализа превазишла би оквире задатог истраживања.

и садашње Румуније, докучујући могуће пишчеве утицаје на ове крајеве. Констанца, по томе, одаје слику лаке и раскалашне, латинске љубави (Винавер 2015: 420). О комбинацији словенства и латинства код Румуна Винавер пише и анализирајући жене које су сачињене од *словенске милокрвности и латинске дражести* („словенска сета” и „латинска сигурност и смишљеност”), а ова мешавина „није можда дала савршен тип мушкарца у Румунији, али је створила нарочити тип жене”, те стога: „Румунија је врт жена, приступачан и леп врт, у Ђаскању. Ђеретању, француским узвицима, словенској благодати, балканској интимности” (Винавер 2015: 421–422). Много озбиљнију анализу ове *мешавине* Винавер даје кроз речи *једног стираноџ представника у Румунији* кога је срео у вагон-ресторану. Овај анонимни извор по начину живота и менталитету пореди Румунију са царском Русијом (сељаци и *расно крајње измешана, духовно пошито францизирана аристократија*). Империјалистичка буржоазија „нагонски свој спас виде у Француској, они лудују за Паризом, Париз је ушао у њихове нерве, и они се вређају кад им се каже да су ма и најмање Словени”. Јеврејско питање је једно од нерешивих¹². Винаверов саговорник, коментаришући послератну ситуацију у држави, након увећања територије, те појаве „јаког таласа патриотизма, свесног национализма” и жеље „да се земља преустроји и доведе у ред”, помиње и *бонвивански* Букурешт који одудара од оштег обновитељског правца, јер „се одао лакој уживању и који је сав у знаку задовољства и распусних прохтева”, међутим, он верује да ће у једном тренутку „Букурешт бити препорођен селом и великом вољом, великим и чистим надахнућем свесних националних елемената...” (Винавер 2015: 431–434).

Раде Драинац као новинар *Правде* писао је из Букурешта у два маха – маја 1930. и јула 1936. године. Први његов долазак био је веома динамичан, будући да је путовао авионом са *славним авијатичаром* Марселом Парисом. У складу са наводима В. Гвоздена (2011: 161–162) о љубави путописаца према овом превозном средству, опис „страхота неба и олује” заузима готово половину текста. Драинчеви текстови нешто су на граници између путописа и репортаже и добрим делом представљају „запис о кратком или успутном боравку писца у страниој земљи који садржи ’плитке’ информације о ефемерним стварима свакидашњице” (Исто: 246)¹³. Пишући о свом сусрету са Букурештом, он извештава, попут неког писца бедекера, о местима за изласке, ценама хране и одеће (односу леја и динара), ноћном животу. У више наврата изјављује да је то велики град, чудан, огroman и велики „можда најживље и најевропскије место у Средњој Европи”, али не може да се одупре ни устаљеној синтагми „мали Париз”. Оно што, чини се, највише одушевљава овога путника јесу жене, и поред скупоће елегантно одевени људи, саобраћај и ноћни живот: „Још не видех овако укусно обучене жене! Уверен сам, Балкан што има лепоте да је то Букурешт акапарирао. Од аутомобилског саобраћаја не може улицом да се прође. Толико аутомобила путник среће само на Јелисејким пољима у Паризу.” (Драинац 1999: 59) Драинац се нескривено диви напретку Букурешта, бар по мерилима која наводи, а понајвише, чиме и завршава запис, тиме што је реч о граду „који је будан у поноћи као Београд око 7 часова увече”. И други је текст написан у истом маниру, иако се пажња усмерава на сусрет са дадаистом Воронком, код кога је одседао Тристан Цара. У наслову је варирана атрибуција у синтагми, па је *најживљи град* Средње Европе сада

12 В. Винаверов (2015) текст у *Један важан проблем у Румунији: Јевреји и студијентии*.

13 Гвозден овако карактерише једну врсту путописа између два рата.

највеселији: „Има се утисак да је Румунија најсрећнија земља у сваком погледу. Град жив, пун светлости, вреве и пролазника. Живот пун динамике...” (Драинац 1999: 82). Са својим домаћином иде по хотелима, баштама, локалима („Сабачијану”, „Континентал”, „Енеску”, „Колонада”) и слушају чувене циганске музичаре. Оно по чему се овај Драинчев текст разликује од претходног јесте засенчавање помињањем политике у делу разговора са Воронком о Панаиту Истратију и агитатора који о поноћи на булевару Кале Викторија користе гужву за *предиборне паролe* (Драинац 1999: 83).

Интересантно је да Јован Дучић ниједан од својих путописа није посветио Румунији. Међутим, контуре образложења за ту *занимљивост* можемо видети у неколиким цртицама из *Градова и химера*. У једном *пресеку* менталитета, између осталих народа, Дучић (1989: 77) помиње и Румуне: „Један Румун нам је причао да Букурешт није мали Париз, него да је Париз велики Букурешт”. Потом, у *Писму из Париза*, дефинишући односе осталих народа према Французима, за Румуне каже да „су заљубљени у њих због њихове фриволности и порока” (Дучић 1989: 82). У истом писму, уз Грке, Бугаре и Србе, сврстава их међу Балканце који сви личе једни на друге када стигну у Париз (Дучић 1989: 97). У прилог *балканизму* иде и одломак из *Путописа са Јонског мора*:

Данас је Балкан још права турска пустош. Треба да страни туристи дођу на Балкан тек после још стотину година. За толико времена Турци ће повешати један другог свиленим гајтанима, Грци ће отворити у својој престоници у Цариграду највећу светску коцкарницу, Румуни одвести Дунав на Црно Море, Бугари научити српски језик, а ми Срби пронаћи Америку... (Дучић 1989: 147)

Једну цртицу насталу током Дучићевог боравака у Букурешту налазимо у писму Милану Кашанину од 31. 1. 1939: „Налазим да за културу њиховог друштва, и за њихово богатство, није још дошло до обести за уметност. Иде боље музика него слика и скулптура. По кућама, и најгосподственијим (како сазнајем, јер их још нисам видео), има више скупих ћилима него лепих слика” (Дучић 1974: 107). Чини се да је Дучић свој боравак у Румунији доживљавао искључиво као посао, јер су изостали његови литераризовани текстови о овој земљи, међутим, у појединим сегментима дипломатских списа, уза сву професионалност, протокол и озбиљност аутора, усклађену са задатком, пронашли смо извесне одломке корисне за нашу тему.

Румунија се у време Дучићеве службе, уосталом као и већина европских држава, налази у стању промена и превирања. Јављају се различите фракције, екстремно националистичке, профашистичке, а опстаје и *традиционална линија*, са краљем на челу, као и другим партијама. Иако краљ нагиње Британији, уз традиционално присутну наклоност према Француској, све су израженији утицаји Италије. Поводом доласка грофа Ђана у Букурешт Дучић у писму Министарству иностраних послова (25. 1. 1938) тумачи управо измене у оријентацији од Француске ка Италији. Наводи да Италијани оснивају све више културних институција у Румунији које пропагирају лагинизам, фашизам, католичанство „и то ширењем унијатства које би везало румунско православље за Папу и за Рим, а не ударајући директно ни формално ни догматично православље”. На основу богатог искуства на ову тему Дучић износи и став о улози италијанског културног дома у Букурешту који је „расадница фашизма пре него и талијанштина, али они иду стално напредо: првом је циљ оборити француски утицај и идеје француске револуције, а другом вратити Румунију њеној матици, а то је Рим” (Дучић

1991: 216). Уза све, све је јачи антисемитизам¹⁴, који прате организоване акције екстремних партија попут Кодреанове *Гвоздене гарде*.

Нешто раније, у писмима Милану Стојадиновићу Дучић каже да је Румунија сазрела за једну своју идеологију, будући да је једна од најбогатијих европских земаља (жито и петролеј) и да Румуни имају „урођеног смисла и пуно fine латинске гипкости”. Да би утемељио свој став позива се на њихов положај у средњем веку,

јер док су остали Балканци били под Турцима изгубили сваку успомену на какав правни систем, у Румунији су биле остале аутономије; и док су све балканске земље посељачене, у Румунији је, као и у једном делу Мађарске, и под Турцима остао био донекле трајан један сталеж, племство, који је сачувао традицију о држави, народној власти, и народној култури. (Дучић 1991: 206)

Као посебан пример патриотизма и мудрости, Дучић наводи румунски отпор према Русији, која је „кроз православље често покушавала да Румунију пословени” (Дучић 1991: 206), те је Румунија сматрала одувек својим непријатељем само Русију „полумонголску и полусловенску, а нимало латинску; значи опасну и својом културом и својом политиком. Као сигуран наслон и сигурне савезнице против Русије, сматрала је Румунија једино Енглеску и Француску, и то онда када су оне биле савезнице у такозваном Тројном Споразуму” (Дучић 1991: 230–231). У прилог поставке да Румунија традиционално вешто води своју политику иде мишљење да само лакомислена процена овога народа може занемарити етничке црте „које представљају пре свега у политици фактор од којег се полази”:

У Румунији, чини ми се, ни корупција ни разврат нису већи него другде, али је зато морална дисциплина и урођени смисао за однос човека према човеку на завидној висини. Ово је народ без завера и преврата, па ипак је успео да створи и богатство и уметност већу од својих балканских суседа. (Дучић 1991: 206)

Очито је да ће под утицајем потоњег бурног развоја ситуације и Дучић мењати свој став, али је важно истаћи да овакву врсту (про)цена неће више давати, чак ће на једном месту, позивајући се на туђе опште мишљење, рећи да су румунски политичари „већином оријенталци и левантинци” (Дучић 1991: 267).

Закључак

Било би, можда, незахвално извлачити неке општије закључке на основу датих анализа због ограничености корпуса. Међутим, можемо их поставити као хипотезу за будућа, обимнија истраживања на ову тему. Ако посматрамо представе о Румунији/Букурешту код страних аутора, почевши од 18/19. века, током оба светска рата, као и у међуратном периоду, видимо да се групишу у, условно речено, два главна поља: Оријент и „латинство”. Оријент се, опет, прелама двојачко: као егзотична, примамљива другост и, с друге стране, као непожељна, *ирљав* другост. „Латинско лице” конструисано је под дугим културолошким утицајем западних култура, првенствено француске, а доцније, британске, на шта су утицала гео-политичка дешавања. У оба случаја, рекли бисмо, реч је о румунији као лиминалном подручју у односу на Запад, а *хибридно* румунске културе очитује се кроз описе раскоши и беде, новог и старог, прљавштине и чистоће, толеранције према мањинама, расизма и антисемитизма. Тако ће Букурешт бити

14 Овом темом у текстовима о Румунији бавићемо се другом приликом.

и Париз на истоку, срдачан, гостољубив, град изобиља, али и прљавих војника, Цигана, неморалних и *неукусних* жена. Уопштено говорећи, можемо рећи да страни аутори често дају стереотипне слике, већ раније устаљене, чак и онда када су могли да се на лицу места увере у супротно.

Када је о текстовима српских аутора реч, видимо да су њихове представе о Румунији/Букурешту унеколико другачије, понајвише због гео-политичке и културолошке блискости двеју држава/двају народа, те ће, често, говор о тренутној политичкој или историјској ситуацији бити претежнији. Међутим, могу се уочити и одређене сличности са конструкцијама слика код страних аутора. Чак и онда када се аутор труди да зарад добрих односа да топлу и похвалну слику, писаће о контрастима на линији „ред неред”, „акуратност мурдарлук”, „запад исток”, те дати предност Пешти. Неки ће писати и о гостољубивости, јефтиној храни, буци, густом саобраћају, а у зависности од ауторовог сензибилитета и поетике Букурешт ће бити „најживљи град Европе” или „несносна варош”. И српски аутори имају у описима нарочит однос према женама, њиховом понашању, гардероби, шминкању, па су и оне спој словенства и латинства. Уочи Другог светског рата јављају се и анализе друштвених промена, надолазећег фашизма и све заступљенијег антисемитизма, а један од аутора запажа „латинску гипкост”, али и то да су румунски политичари „већином оријенталци и левантинци”.

На крају можемо извући прелиминарни закључак да се конструисане слике државе/града/народа не разликују колико смо, можда, претпоставили, имајући у виду порекло аутора. Иако су страни аутори, рекло би се, подлегали стереотипизацији, она је, у одређеној мери, присутна и код српских аутора који су били много блискији *материјалу* о којем пишу. И поред очекивања да ће у својим запажањима бити блискији *оријенталцима* којима у очима *западњака* и припадају очито су и сами претрпели својеврсну акултурацију, условљену образовањем и професијама, неминовно стуктурираним према западном моделу.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрас 1999: С. М. Andras, The Image of Transylvania in English Literature, *Journal of Dracula Studies*, 1, Article 7.
- Андрић 2000: И. Андрић, *Писма: (1912–1973): Приватна пошта*, прир. М. Караулац, Нови Сад: Матица српска.
- Бери 2005: J. W. Berry, Acculturation: Living successfully in two cultures, *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712.
- Боја 2001: L. Boia, *History and Myth in Romanian Consciousness*, Budapest: Central European University Press.
- Браник 2013: бр. 46, 5. (18) 3, стр. 3; бр. 54, 16. (29) 3, стр. 3; бр. 145, 26. 7. (8. 8), стр. 2–3; бр. 146, 27. 7. (9. 8), стр. 2–3.
- Винавер 2015: С. Винавер, *Земље које су изгубиле равнотежу: европске културне теме*, Београд: Службени гласник: Завод за уџбенике.
- Гаврилиу, 2002: Е. Gavrilu, *Theory and Practice of Imagology: Experiencing the Other in Anglo-Romanian Cultural Encounters*, Fundației Universitare „Dunărea de Jos”, Galați.
- Гвозден 2011: В. Гвозден, *Српска културна историја 1914–1940: студија о хронолошкој сусрету*, Београд: Службени гласник.
- Георгиу 2013: О.С. Gheorghiu, Romania as Exile: Stereotyping the Other in Maude Rea Parkinson's Twenty Years in Romania, *Comunicare Interculturală și Literatură*, 20 (1), 171–181.

- Годеану 2005: O. Godeanu, *The Construction of Exoticism in Olivia Manning's Balkan Trilogy – An Imagological Approach*, *British and American Studies*, 11, 199–210.
- Голдсворти 2005: V. Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritaniје*, Београд: Геопоетика.
- Гордон 1918: W. Gordon, *Roumania Yesterday and To-day*, London: John Lane the Bodley Head.
- Дига 2007: Ж. Дига, *Културни животи у Европи на прелазу из 19. у 20. век*, прев. Т. Портман, Београд: Слио.
- Драинац 1999: Р. Драинац, *Лепоте и чуда Париза; европски путописи и репортаже*, прир. Г. Тешић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Дучић 1989: Ј. Дучић, *Градови и химере: путописи; Сјаза поред пута: есеји и чланци*, Београд: БИГЗ.
- Дучић 1991: Ј. Дучић, *Дипломатски списи*, Београд: Просвета.
- Живковић 1976: М. Живковић, *Сведочанства о српско (југословенско)-румунским културним и књижевним односима*, Букурешт: Критерион.
- Јањатовић 2021: В. Јањатовић, „Други у Другом светском рату: слика Јевреја у роману *Балканска трилогија*, Оливије Менинг”, *Српски језик, књижевности, уметности: Јевреји*, ур. Д. Бошковић, Ч. Николић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2(1), 363–371.
- Језерник 2007: В. Језерник, *Дивља Европа: Балкан и остала путника са Запада*, Београд: Библиотека XX век.
- Кашанин 1974: М. Кашанин, *Сусрети и писма*, Нови Сад: Матица српска.
- Лазаревић Радак 2011: S. Lazarević Radak, *Na granicama Orijenta: predstave o Srbiji u engleskim I američkim putopisima između dva svetska rata*, Pančevo: Mali Nemo.
- Лазаревић Радак 2012: S. Lazarević Radak, *Ћитанје balkanske drugosti*, *Sveske*, 105, 1–14.
- Лазаревић Радак 2013: S. Lazarević Radak, *Otkrivanje Balkana*, Pančevo: Mali Nemo.
- Лирсен 2007: J. Leerssen, *Imagology: History and Method*, in M. Beller and J. Leerssen (eds.), *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*, Amsterdam: Rodopi, 17–32.
- Менинг 1981: O. Manning, *The Balkan Trilogy*, Middlesex and New York: Penguin Books.
- Неделку, Чолевић 2016: О. Неделку, Л. Чолевић, Срби у Букурешту, општи приказ, *Исходошћина*, 2, Ниш: Филозофски факултет, 159–170.
- Неделку, Чолевић, 2017: О. Неделку, Л. Чолевић, Срби у Букурешту – идентитет, *Исходошћина*, 3, Ниш: Филозофски факултет, 277–284.
- Неделку, Чолевић 2018: О. Неделку, Л. Чолевић, Срби у Букурешту (3) Српска књижевност, *Исходошћина*, 4, Ниш: Филозофски факултет, 243–255.
- Неделку, Чолевић 2019: О. Неделку, Л. Чолевић, Дух српске модерне у Темишвару Тодор Манојловић и Милош Црњански, *Исходошћина*, 5, Ниш: Филозофски факултет, 327–343.
- Неделку, Чолевић 2020: О. Неделку, Л. Чолевић, „Путописна проза о Румунији Милан Савић и Драгутин Илић”, *Исходошћина*, 6, Ниш: Филозофски факултет, 399–418.
- Неделку 2018: O. Nedelcu, „Rumunski tragovi u romanu Omer-paša latas”, *Andrićev Latas*, ур. В. Тошовић, Graz – Bukurešt – Beograd – Banjaluka: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Departman za rusku i slovensku filologiju Fakulteta za strane jezike i književnosti Univerziteta u Bukureštu – Udruženje Srba u Rumuniji – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris, 455–467.
- Паркинсон 1921: M. Parkinson, *Twenty Years in Roumania*, London: George Allen and Unwin Limited.

- Поповић 2011: Р. Поповић, *Жудња за фраком: српски писци у дипломатији*, Лесковац: Задужбина Николај Тимченко; Београд: Агера.
- Саид 1978: E. W. Said, *Orientalism*, New York: Pantheon Books.
- Сен, Јоханг 2013: A. Sen, J. Johung, *Landscapes of Mobility Culture, Politics, and Placemaking*, Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Сисијак 2015: A. Săsâiac, From 'Woods and Water' to the 'Gran Bazaar': Images of Romania in English Travelogues After WWI, *Linguaculture*, 6 (2), 79–97.
- Ситвел 1938: S. Sitwell, Sacheverell, *Roumanian Journey*, Bloomsbury Reader, London.
- Тодорова 2009: M. Todorova, *Imagining the Balkans*, New York: Oxford University Press.
- Хол 1933: D. J. Hall, *Romanian Furrow*, London: Methuen&Co.
- Хупер, Јанг 2004: J. Hooper, T. Young (eds), *Perspectives on Travel Writing*, Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Чолевић 2016: L. Čolević, Znakovi Iva Andrića u Bukureštu, *Andrićevi znakovi*, ur. B. Tošović, Graz: Institut für Slawistic der Karl-Franzens-Universität Graz; Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske; Beograd: Svet knjige, nmlibris, 127–137.
- Чолевић 2018: L. Čolević, Andrićeva noć u Alhambri (kafanski hronotop), *Andrićev Latas*, ur. B. Tošović, Graz – Bukurešt – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Departman za rusku i slovensku filologiju Fakulteta za strane jezike i književnosti Univerziteta u Bukureštu – Udruženje Srba u Rumuniji – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – nmlibris, 227–239.

BETWEEN ORIENT AND OCCIDENT: IMAGES OF BUCHAREST IN THE EYES OF TRAVEL WRITERS

Summary

Romania, a kind of border area of civilized Europe, is often presented in the works of foreign and domestic authors as a meeting place of the barbaric Orient and the familiar Occident.

The paper analyzes images of Romania and its capital Bucharest (bourgeois repositories and inhabitants), in the works of foreign travel writers such as Maud Parkinson and Olivia Manning. The sense of superiority of foreign travel writers in meeting this city and country, an exotic combination of East and West on the margins of Europe, often led them to project stereotypical images of the *other* into their texts.

The paper also analyzes the texts of Serbian writers (Veljko Petrović, Andrić, Drainac, Dučić, and Vinaver), who stayed in Bucharest / Romania on various occasions, and created, following the chosen genre and historical framework, images of life in Romanian cities.

Our goal is to examine how the mentioned images were created, how they are similar/different from each other, and to determine how much the experience/presentation depended on historical, i.e. geopolitical frameworks.

Keywords: travel literature, the image of the other, Balkanism, Orient and Occident

*Violeta M. Janjatović
Aleksandra R. Popin*